

Boodschap van paus Franciscus voor de 56ste Werelddag van de Sociale Communicatiemiddelen

Luisteren met het oor van het hart

Dierbare broeders en zusters

Vorig jaar hebben we nagedacht over de noodzaak om *te komen en te zien*, om de werkelijkheid te ontdekken en erover te kunnen vertellen, te beginnen met het beleven van gebeurtenissen en het ontmoeten van mensen. In het verlengde daarvan zou ik dit jaar de aandacht willen vestigen op een ander werkwoord: *luisteren*, een activiteit die doorslaggevend is in de grammatica van de communicatie en een voorwaarde voor echte dialoog.

Eigenlijk zijn wij het vermogen om te luisteren naar diegene die voor ons staat enigszins aan het verliezen, zowel in het normale verloop van alledaagse relaties als in het debat over de echt belangrijke vraagstukken van het leven. En tegelijkertijd maakt het luisteren een belangrijke nieuwe ontwikkeling door op het vlak van communicatie en informatie dankzij de beschikbaarheid van een brede waaier aan podcasts en andere audioboodschappen, die bewijzen dat luisteren nog altijd essentieel is in de menselijke communicatie.

Een gerespecteerde arts, vertrouwd met het behandelen van de wonden van de ziel, kreeg ooit de vraag wat volgens hem de grootste behoefte van de mens was. Hij antwoordde: *Het grenzeloze verlangen om gehoord te worden*. Een verlangen dat vaak verborgen blijft, maar dat iedereen uitdaagt die een opvoeder of vormingswerker verondersteld wordt te zijn, of die anderszins een communicatieve rol vervult: ouders en onderwijzers, pastores en pastorale werkers, communicatieprofessionals en anderen die een sociale of politieke dienst vervullen.

Luisteren met het oor van het hart

Van de Schrift leren wij dat luisteren niet alleen het waarnemen van geluid betekent, maar wezenlijk verbonden is met de dialogische relatie tussen God en de mensheid. *Shema' Israël - Hoor, Israël* (Dt 6, 4), de aanhef van het eerste gebod van de Thora, wordt in de Bijbel voortdurend herhaald, in die mate zelfs dat de Heilige Paulus later zou beweren dat *men tot geloof komt door te luisteren* (vgl. Rom 10, 17). Het initiatief ligt in feite bij God, die tot ons spreekt, en op wiens vraag wij antwoorden door naar Hem te luisteren. Uiteindelijk komt zelfs dat luisteren voort uit zijn genade, zoals dat het geval is met een pasgeboren kind dat reageert op de blik en de stem van zijn of haar moeder en vader. Van de vijf zintuigen lijkt het gehoor de voorkeur van God te genieten, misschien omdat het minder indringend en discreter is dan het gezichtsvermogen en de mens dus meer vrijheid laat.

Luisteren komt overeen met Gods nederige stijl. Het is de activiteit die God in staat stelt zich te openbaren als Diegene die door te spreken man en vrouw scheidt naar zijn beeld, en door te luisteren hen erkent als zijn gesprekspartners. God houdt van de mensen: daarom richt Hij zijn woord tot hen en 'neigt Hij zijn oor' om naar hen te luisteren.

Mensen daarentegen hebben de neiging de relatie te ontvluchten, de rug toe te keren en 'de oren te sluiten' om niet te hoeven luisteren. De weigering om te luisteren mondt vaak uit in agressie jegens de ander, zoals gebeurde met de toehoorders van de diaken Stefanus die, hun oren bedekkend, zich allemaal tegelijk tegen hem keerden (vgl. Hand. 7, 57).

Eenzijdig openbaart God zich dus altijd door vrijuit te communiceren; anderzijds wordt van man en vrouw gevraagd dat zij ontvankelijk zijn, dat zij bereid zijn te luisteren. De Heer roept man en vrouw uitdrukkelijk op tot een verbond van liefde, zodat zij ten volle kunnen worden wat ze zijn: beeld en gelijkenis van God in hun vermogen om te luisteren, om anderen te verwelkomen en anderen de ruimte te geven. Luisteren is in wezen een dimensie van liefde.

Daarom roept Jezus zijn leerlingen op om de kwaliteit van hun luisteren te evalueren. *Let dus goed op hoe je hoort* (Lc. 8, 18): daartoe spoort Hij hen aan, nadat Hij hun de gelijkenis van de zaaier heeft verteld, om duidelijk te maken dat het niet voldoende is te luisteren, maar dat het noodzakelijk is *goed* te luisteren. Alleen wie het woord met een 'goed en edel' hart hoort en het trouw bewaart, draagt de vrucht van leven en redding (vgl. Lc. 8, 15). Alleen door aandacht te schenken aan *wie* we beluisteren, aan *wat* we beluisteren en aan *hoe* we luisteren, kunnen we groeien in de kunst van het communiceren, waarvan het kloppende hart niet een theorie of een techniek is, maar *de openheid van hart die nabijheid mogelijk maakt* (Cf. Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium* (De vreugde van het Evangelie), 171).

Wij hebben allemaal oren, maar vaak zijn zelfs mensen met een perfect gehoor niet in staat een ander te 'horen'. Er bestaat inderdaad zoiets als een innerlijke doofheid, die erger is dan de fysieke. Luisteren gaat immers om de hele persoon, niet alleen om het gehoor. Het echte centrum van het luisteren is het hart. Koning Salomo, die nog erg jong was, toonde zich wijs omdat hij de Heer vroeg hem een *opmerkelijke geest* te geven (vgl. 1 Koningen 3, 9). De Heilige Augustinus placht het luisteren met het hart (*corde audire*) aan te moedigen, om woorden niet uiterlijk via de oren te ontvangen, maar geestelijk in ons hart: *Heb niet uw hart in uw oren, maar uw oren in uw hart*¹. Sint-Franciscus van Assisi spoorde zijn broeders aan om *met het oor van het hart te luisteren*².

Bij het zoeken naar ware communicatie, is het eerste type van luisteren dat herontdekt moet worden daarom het luisteren naar zichzelf, naar zijn of haar echte noden, diegene die in ieders diepste wezen gegrift staan. En we kunnen alleen maar beginnen met te luisteren naar wat ons uniek maakt in de schepping: het verlangen om in relatie te staan met anderen en met de Ander. We zijn niet gemaakt om als atomen te leven, maar samen.

Luisteren als voorwaarde voor goede communicatie

Er bestaat een vorm van horen die niet echt luisteren is, maar het tegendeel ervan: afluisteren. Afluisteren en spioneren, het uitbuiten van anderen voor onze eigen belangen, is eigenlijk een altijd aanwezige verleiding, die vandaag in het tijdperk van de sociale netwerken nog acuter lijkt te zijn geworden. Wat communicatie juist goed en volledig menselijk maakt, is het luisteren naar de persoon die voor ons staat, van aangezicht tot aangezicht, luisteren naar de ander die we met eerlijke, zelfverzekerde en oprechte openheid tegemoet treden.

¹ *Nolite habere cor in auribus, sed aures in corde* (Sermo 380, 1: Nuova Biblioteca Agostiniana 34, 568).

² *Lettera a tutto l'Ordine*, in *Fonti Francescane*, 216.

Het gebrek aan luisterbereidheid, dat wij in het dagelijkse leven zo vaak ervaren, komt helaas ook tot uiting in het openbare leven, waar wij, in plaats van naar elkaar te luisteren, vaak *langs elkaar heen praten*. Dit is een symptoom van het feit dat, in plaats van te zoeken naar het ware en het goede, naar consensus wordt gestreefd; in plaats van te luisteren, gaat de aandacht naar het publiek. Goede communicatie daarentegen probeert niet het publiek te imponeren met een *soundbite*, met als doel de ander belachelijk te maken, maar besteedt aandacht aan de beweegredenen van de ander en probeert de complexiteit van de werkelijkheid te vatten. Het is triest wanneer, zelfs in de Kerk, ideologische coalities worden gevormd en het luisteren verdwijnt om plaats te maken voor steriele oppositie.

In werkelijkheid communiceren we in veel dialogen zelfs helemaal niet. We wachten gewoon tot de ander klaar is met spreken dan om ons eigen standpunt op te dringen. Zoals de filosoof Abraham Kaplan opmerkt, is de dialoog in deze situaties³ een *duoloog*: een monoloog met twee stemmen. In echte communicatie daarentegen zijn het 'ik' en het 'jij' allebei 'naar buiten gericht', ze reiken elkaar de hand.

Luisteren is daarom het eerste onmisbare ingrediënt van dialoog en goede communicatie. Communicatie vindt niet plaats als er niet geluisterd wordt en er is geen goede journalistiek zonder het vermogen om te luisteren. Om degelijke, evenwichtige en volledige informatie te kunnen verstrekken, moet er lang en goed worden geluisterd. Om een gebeurtenis te vertellen of een ervaring te beschrijven in nieuwsverslaggeving, is het essentieel te weten hoe te luisteren, bereid te zijn van mening te veranderen, de aanvankelijke aannames aan te passen.

Alleen door monologen terzijde te schuiven, kan de harmonie van stemmen worden bereikt die de garantie is van échte communicatie. Luisteren naar verschillende bronnen, 'niet stoppen bij de eerste herberg' - zoals de deskundigen op het terrein ons leren - verzekert de betrouwbaarheid en de ernst van de informatie die wij overbrengen. Luisteren naar verschillende stemmen, luisteren naar elkaar, ook in de Kerk, onder broeders en zusters, stelt ons in staat de kunst van het onderscheidingsvermogen te beoefenen, die zich altijd openbaart in het vermogen om ons te oriënteren in een symfonie van stemmen.

Maar waarom de moeite nemen om te luisteren? Een groot diplomaat van de Heilige Stoel, kardinaal Agostino Casaroli, sprak altijd over *het martelaarschap van het geduld* dat nodig is om te luisteren en gehoord te worden in onderhandelingen met de moeilijkste gesprekspartners, om het best mogelijke resultaat te bereiken in omstandigheden waarin de bewegingsvrijheid erg beperkt is. Maar ook in minder moeilijke situaties vereist luisteren altijd de deugd van het geduld, samen met het vermogen om zich te laten verrassen door de waarheid, al is het maar een fragment van de waarheid, in de persoon die we beluisteren. Alleen verwondering maakt kennis mogelijk. Ik denk aan de oneindige nieuwsgierigheid van het kind dat de wereld om zich heen met grote ogen bekijkt. Luisteren met deze instelling - de verwondering van het kind in het bewustzijn van een volwassene - is altijd verrijkend, omdat er altijd iets zal zijn, hoe klein ook, dat ik van de ander kan leren en dat ik in mijn eigen leven vrucht kan laten dragen.

Het vermogen om naar de samenleving te luisteren is waardevoller dan ooit in deze door de langdurige pandemie aangetaste tijd. Zoveel opgehoopt wantrouwen tegenover 'officiële informatie' heeft een heuse 'infodemie' veroorzaakt, waardoor de wereld van de informatie almaar meer moeite heeft om geloofwaardig en transparant te zijn. Wij moeten een luisterend oor bieden en geconcentreerd luisteren, vooral naar het sociale onbehagen dat door de neergang of stopzetting van vele economische activiteiten nog is toegenomen.

³ Cf. *The life of dialogue*, in J.D. Roslansky, ed., *Communication. A discussion at the Nobel Conference*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1969, pp. 89-198.

Ook de realiteit van gedwongen migratie is een complex probleem en niemand heeft een kant-en-klaar recept om het op te lossen. Ik herhaal dat wij, om de vooroordelen over migranten te overstijgen en onze bevroren harten te laten ontdooien, moeten proberen naar hun verhalen te luisteren. Geef elk van hen een naam en een verhaal. Veel goede journalisten doen dit al. En vele anderen zouden het ook willen doen, als ze maar konden. Laten we hen aanmoedigen! Laten we naar die verhalen luisteren! Iedereen zou dan vrij zijn om het migratiebeleid te steunen dat hij het meest geschikt acht voor zijn eigen land. Maar in elk geval zouden we geen naakte cijfers, geen gevaarlijke indringers voor onze ogen hebben, maar de gezichten en de verhalen, de blikken, de verwachtingen en het lijden van echte mannen en vrouwen om naar te luisteren.

Luisteren naar elkaar in de Kerk

Ook in de Kerk is er een grote behoefte om naar elkaar te luisteren en elkaar aan te horen. Het is het kostbaarste en meest levendmakende geschenk dat wij elkaar kunnen geven. *Wij christenen zijn vergeten dat de dienst van het luisteren ons is opgedragen door Hem, die zelf de grote luisteraar is en aan wiens werk wij geroepen worden deel te nemen. Wij moeten luisteren met de oren van God, opdat wij het woord van God kunnen spreken*⁴. Zo herinnert de protestantse theoloog Dietrich Bonhoeffer ons eraan dat de eerste dienst die wij in gemeenschap aan de anderen verschuldigd zijn erin bestaat naar hen te luisteren. Wie niet weet hoe hij naar zijn broeder of zuster moet luisteren, zal binnen de kortste keren ook niet meer in staat zijn naar God te luisteren⁵.

De belangrijkste taak in de pastorale is het *apostolaat van het oor*: luisteren alvorens te spreken, zoals de apostel Jacobus onderstreept: *ieder mens moet vlug zijn in het horen, maar langzaam in het spreken* (1, 19). Zomaar een deel van onze tijd geven om naar mensen te luisteren is de eerste daad van naastenliefde.

Al enige tijd is een wereldwijd synodaal proces van start gegaan. Laten we bidden dat het een unieke kans mag worden om naar elkaar te luisteren. Gemeenschap is namelijk niet het resultaat van strategieën en programma's, maar wordt opgebouwd in het wederzijdse luisteren tussen broeders en zusters. Zoals in een koor vereist eenheid geen eenvormigheid – monotonie - maar pluraliteit en verscheidenheid van stemmen - polyfonie. Tegelijkertijd zingt elke stem in het koor terwijl ze luistert naar de andere stemmen en geïntegreerd in de harmonie van het geheel. Die harmonie is bedacht door de componist, maar de verwezenlijking ervan hangt af van de symfonie van alle stemmen en elk van hen.

Als we ons ervan bewust worden dat wij deel uitmaken van een gemeenschap die ons voorafgaat en omvat, kunnen wij een symfonische Kerk herontdekken, waarin iedereen met zijn eigen stem kan zingen en de stammen van anderen kan verwelkomen als een gave, om de harmonie van het geheel dat de heilige Geest componeert, voluit te laten klinken.

Rome, Sint-Jan Lateranen, 24 januari 2022, gedachtenis van Sint-Franciscus van Sales.

+ Franciscus

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana

Vertaling: Persdienst Bisschoppenconferentie van België (IPID)

⁴ Dietrich Bonhoeffer, *Gemeinsames Leben* (1938), 7. unveränderte Auflage, München 1953, S. 51.

⁵ Cf. *ibid.*, 75.